
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Navajas, Álex; Pedret Ferré, Carles, dir. Ciutat Vella davant els reptes del segle XXI: la transformació urbana en un traçat medieval. 2025. 9 pag. (Grau en Gestió de Ciutats Intel·ligents i Sostenibles)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/317294>

under the terms of the license

CIUTAT VELLA DAVANT ELS REPTES DEL SEGLE XXI: LA TRANSFORMACIÓ URBANA EN UN TRAÇAT MEDIEVAL

ÁLEX NAVAJAS CERVERO

Resum– Ciutat Vella, el districte més antic de Barcelona, ha estat sempre un espai en tensió entre el seu traçat medieval i les necessitats d'una ciutat en constant evolució. Al llarg de les darreres dècades, diverses transformacions urbanes han reconfigurat l'espai públic i el dia a dia del veïnat, afectant la seva identitat social i patrimonial. Aquest estudi analitza tres d'aquestes transformacions urbanes, avaluant si han respost als reptes identificats per la ciutadania en el marc del Pacte de Ciutat Vella. A través d'un enfocament d'anàlisi i comparació, es valora fins a quin punt aquestes intervencions han contribuït a millorar la qualitat de vida, la convivència i la cohesió del barri, o si, per contra, han reforçat dinàmiques de desigualtat urbana.

Paraules clau– Transformació urbana, Ciutat Vella, traçat medieval, espai públic, ciutat habitable, ciutat resiliència, participació ciutadana, reptes urbans.

Abstract– Ciutat Vella, the oldest district of Barcelona, has always been a space of tension between its medieval layout and the needs of a constantly evolving city. Over the past decades, various urban transformations have reshaped public space and the daily life of its residents, affecting the district's social and heritage identity. This study analyzes three of these urban transformations to assess whether they have addressed the challenges identified by residents within the framework of the Ciutat Vella Pact. Through an analytical and comparative approach, the paper evaluates to what extent these interventions have contributed to improving quality of life, social cohesion, and coexistence in the neighborhood, or whether they have instead reinforced dynamics of urban inequality.

Keywords– Urban transformation, Ciutat Vella, medieval layout, public space, livable city, resilient city, citizen participation, urban challenges.

1 INTRODUCCIÓ

LES ciutats són organismes vius en transformació constant. A mesura que la societat evoluciona, també ho fan les necessitats urbanes: accessibilitat, sostenibilitat, qualitat de vida o dret a l'habitatge. Però transformar la ciutat no és una tasca senzilla, i encara menys quan es tracta de nuclis antics amb un traçat medieval. En aquests casos, qualsevol intervenció ha de fer equilibris entre la conservació del patrimoni i l'adaptació a la vida contemporània.

Moltes ciutats europees han crescut a partir d'un centre medieval que encara es pot reconèixer en la seva morfologia: carrers estrets i sinuosos, espais reduïts, edificis antics i una estructura urbana pensada

amb criteris molt diferents dels actuals. Tal com assenyala Medovic [16], mentre les ciutats modernes es projecten sobre esquemes d'eficiència, les ciutats medievals van créixer de forma orgànica, responen a necessitats pràctiques immediates i sovint condicionades pel relleu o per motius defensius.

Aquest tipus de traçat presenta grans dificultats a l'hora de fer-hi transformacions: manca d'espai, infraestructures obsoletes i una alta densitat construïda. Tot això s'ha de gestionar amb cura, perquè aquests espais no són només escenaris patrimonials, sinó llocs habitats per comunitats que mereixen viure amb dignitat. Tal com destaca Marcos Martínez [13], innovar en aquests entorns sense desfigurar-los requereix una planificació especialment sensible, capaç de preservar la identitat del lloc i, alhora, millorar les condicions de vida.

Ciutat Vella, el districte que conforma el nucli històric de Barcelona, integrat pels barris del Gòtic, el Raval, Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera i la Barceloneta, representa un cas paradigmàtic. El seu traçat medieval la fa singular i atractiva, però també molt complexa a nivell urbanístic

- E-mail de contacte: alex.navajas@autonoma.cat
- Treball tutoritzat per: Aina Pedret Santos (departament d'Àrea de Geografia)
- Curs: 2024/2025

i social. Durant gairebé sis segles, des de mitjan segle XIII fins a mitjan segle XIX, el districte va estar encerclat per diverses muralles que en limitaven el creixement i la permeabilitat [12]. Quan aquestes es van enderrocar, el barri va experimentar una transformació important a nivell físic, amb una nova connectivitat amb la resta de la ciutat. Tanmateix, aquesta obertura no va comportar una millora immediata: el barri va patir un procés de degradació urbana, amb edificis progressivament deteriorats, manca de serveis i una qualitat de vida minvant. Aquesta situació es va mantenir fins a mitjans dels anys setanta, quan el model desenvolupista va arribar al seu límit i va començar a emergir una nova manera de pensar i gestionar la ciutat, amb més sensibilitat social i més participació ciutadana [7].

A partir dels anys noranta, amb el gran impuls dels Jocs Olímpics de 1992, es van posar en marxa diverses operacions de regeneració urbana a Ciutat Vella. Es va passar de les demolicions sistemàtiques a estratègies de rehabilitació i conservació, sovint acompanyades de canvis en el teixit social i tensions creixents entre l'espai residencial i el turístic.

Avui, el barri continua sent un escenari de grans debats: com preservar el patrimoni sense expulsar els veïns? Com desenvolupar tecnològicament el barri mantenint la seva identitat? Com fer compatible la vida quotidiana amb la pressió turística i immobiliària? Aquestes preguntes són més actuals que mai, i justament des d'aquesta inquietud sorgeix aquest treball.

Aquest treball parteix de l'anàlisi de tres transformacions urbanes concretes: la plaça dels Àngels, la Rambla del Raval i les Rambles de Barcelona. A través d'un enfocament qualitatiu, es posa el focus en com aquestes actuacions han respost als reptes urbans recollits de manera participativa en el Pacte de Ciutat Vella. Més que mesurar indicadors quantitius, l'objectiu és entendre si aquestes intervencions han contribuït a millorar la relació entre l'espai públic i la vida quotidiana del veïnat, o si han derivat en dinàmiques que han generat noves tensions o desequilibris socials al barri.

2 OBJECTIUS

Aquest treball té com a objectiu principal analitzar tres transformacions urbanes que han tingut lloc al districte de Ciutat Vella de Barcelona entre els anys 1990 i 2027: la plaça dels Àngels, la Rambla del Raval i les Rambles de Barcelona. La intenció és entendre quin impacte han tingut aquestes intervencions sobre el barri i les persones que hi viuen, i fins a quin punt han respost realment a les seves necessitats.

Les transformacions es valoraran a partir d'uns reptes urbans identificats de forma participativa en el Pacte de Ciutat de Barcelona [9], per tal de comprovar si han estat tinguts en compte o, al contrari, si han estat ignorats o contrarestats per les actuacions executades.

Un altre objectiu essencial és avaluar fins a quin punt s'ha tingut en compte l'opinió de la ciutadania. És a dir, si s'ha escoltat les persones que viuen i fan vida al barri.

En resum, aquest treball vol aportar una mirada crítica i constructiva sobre com es transforma la ciutat, amb quins criteris i amb quin grau d'escolta cap al territori. Es tracta de posar en valor la importància de pensar la ciutat des del

dia a dia de la gent, entenent l'urbanisme com una eina de millora col·lectiva i no només com una intervenció física sobre l'espai.

3 METODOLOGIA

Aquest treball es basa en un enfocament metodològic que combina l'anàlisi documental, l'entrevista i l'estudi de casos per comprendre com han evolucionat les transformacions urbanes a Ciutat Vella entre els anys 1990 i 2027. Més enllà de descriure intervencions, es vol posar el focus en si aquestes han tingut un impacte real en la qualitat de vida al barri i si han tingut en compte les veus i necessitats de les persones que hi viuen.

En primer lloc, es realitzarà una recerca bibliogràfica per establir el marc teòric del treball. Aquesta part s'organitzarà a partir de tres conceptes clau: la ciutat habitable —que posa al centre el benestar de les persones—, la ciutat resilient —com a capacitat d'adaptar-se als canvis socials, econòmics i ambientals—, i els reptes urbans del segle XXI. Aquest marc servirà de base per llegir i interpretar les transformacions des d'una mirada crítica però propositiva.

També es realitzarà una entrevista amb l'arquitecte Andreu Meixide [17], implicat en processos de transformació urbana de Barcelona. La seva experiència permetrà contextualitzar algunes de les polítiques aplicades i entendre millor els criteris o reptes amb els quals s'analitzaran les transformacions.

A continuació, s'identificaran els reptes urbans escollits per realitzar l'anàlisi, recollits de manera participativa en el Pacte de Ciutat de Barcelona. Aquests serviran com a base per analitzar tres intervencions urbanes representatives de moments i enfocaments diferents dins del districte: la plaça dels Àngels, la Rambla del Raval i les Rambles de Barcelona.

Per a cada cas, s'avaluarà fins a quin punt aquestes transformacions han donat resposta als reptes prioritzats pel veïnat i la ciutadania organitzada. Finalment, es presentarà una reflexió comparativa sobre quina transformació ha respost de manera més efectiva als reptes identificats, i si s'observa una evolució en la consideració d'aquests reptes al llarg del temps.

4 MARC TEÒRIC

4.1 La ciutat habitable

El concepte de ciutat habitable fa referència a aquells entorns urbans que permeten el desenvolupament quotidià de la vida amb condicions de dignitat, benestar i seguretat. No hi ha una definició única ni universal, però hi ha consens a considerar que es tracta d'espais on les necessitats físiques i socials estan cobertes, i on les persones poden identificar-se amb l'entorn que habiten [10].

Diverses visions coincideixen en aquesta idea, però n'accentuen matisos diferents. L'arquitecta Anna Bofill assenyala que la ciutat habitable ha de ser un espai amb capacitat de generar identitat i orientació, on els habitants puguin establir una relació significativa amb l'espai urbà. A més, defensa que la planificació no pot ser només vertical, sinó que ha de sorgir de les necessitats i desitjos de la ciutadania a través de processos participatius [2].

Aquesta visió connecta amb l'enfocament de Mouratidis i Yiannakou, que defineixen l'habitabilitat a partir de sis grans dimensions: l'entorn construït, els serveis, la salut, la seguretat, la cohesió social i el medi ambient. En el seu estudi participatiu, també remarquen que l'habitabilitat no es pot entendre com una llista de criteris objectius, sinó com una percepció subjectiva que varia segons la vivència quotidiana dels ciutadans [19].

Ling, Hamilton i Thomas afegeixen una altra capa a aquest debat: una ciutat habitable no només ha de satisfer les necessitats actuals, sinó que ho ha de fer sense comprometre la capacitat de les generacions futures de fer-ho també. A més, subratllen la importància de fomentar la cohesió social i la qualitat ambiental com a components essencials d'aquest tipus d'entorn [15].

Aquestes perspectives comparteixen una idea de fons: una ciutat no és només l'espai que habitem, sinó també les relacions, els ritmes i els vincles que s'hi generen cada dia. L'habitabilitat no es limita a la infraestructura o als serveis, sinó que també implica sentir-se segur, reconegut i capaç de participar activament en la construcció del lloc on es viu.

Des d'aquesta base, entenc la ciutat habitable com un espai que sap escoltar. Una ciutat que ofereix condicions dignes, però també capacitat d'escolta i resposta. Que no només facilita la vida, sinó que la fa més significativa. I que entén que fer ciutat no és construir carrers, sinó possibilitar relacions, identitat i sentit de pertinença.

4.2 La ciutat Resilient

A mesura que les ciutats creixen, la seva complexitat i interconnexió també s'incrementen, així com la seva exposició a perills i fragilitats. En aquest context, la resiliència urbana ha sorgit com un terme central en la planificació i el desenvolupament de les ciutats, especialment enfront dels desafiaments globals com el canvi climàtic, la urbanització massiva, la gentrificació i les crisis econòmiques i socials. El concepte de resiliència urbana descriu la capacitat d'una ciutat per resistir, adaptar-se i recuperar-se de les adversitats, com els desastres naturals, les crisis socials o les guerres, i es fonamenta en un enfocament integral que inclou dimensions físiques, socials, econòmiques i institucionals [20]. La resiliència no només implica resistir als impactes, sinó també la capacitat de transformació i millora davant de les crisis. Segons diversos autors, la resiliència urbana es presenta com un procés dinàmic que va més enllà de la simple recuperació. Per exemple, Detlef Kurth proposa una visió de la resiliència com un conjunt d'accions per adaptar-se i transformar les estructures urbanes de manera que no només es resisteixi l'impacte de les crisis, sinó que aquestes siguin aprofitades com a moments d'oportunitat per a la innovació i la millora del sistema urbà [11].

A més, segons l'aliança entre Smart&City, Daleph i l'itdUPM la necessitat de coordinar la resposta a les crisis mitjançant un enfocament multiactor i multinivell és clau per a garantir una resposta efectiva. Aquesta aliança, proposa una metodologia centrada en tres fases fonamentals: avaluar, planificar i actuar. Aquest enfocament busca analitzar les vulnerabilitats i fortaleces d'una ciutat, establir estratègies flexibles i aplicar accions concretes per millorar la resiliència urbana [21]. Una

altra aportació important ve de Detlef Kurth juntament amb Friedrich Naumann Stiftung, que destaca la importància de combinar infraestructures verdes, blaves, grises i blanques per crear un ecosistema resilient a través de l'espai físic i ecològic de la ciutat. Aquest tipus d'infraestructures poden contribuir a mitigar els efectes del canvi climàtic, com la reducció de l'illa de calor urbana i la gestió sostenible de l'aigua [11] [14]. Així, la ciutat resilient no només es basa en la resistència estructural, sinó que també implica una estratègia ecològica que fomenti la sostenibilitat a llarg termini. El marc global que ONU-Hàbitat ha establert per a la resiliència urbana es fonamenta en una metodologia estandarditzada, com el City Resilience Profiling Programme, que ajuda a les ciutats a avaluar i millorar la seva capacitat de resiliència mitjançant eines com la City Resilience Profiling Tool. Aquestes eines permeten analitzar múltiples dimensions de la resiliència. La plataforma Urban Resilience Hub, creada per ONU-Hàbitat, fomenta la col·laboració entre ciutats, permetent l'intercanvi de bones pràctiques i coneixements per afrontar els reptes globals [20]. En l'àmbit local, Barcelona ha estat una de les ciutats pioneres en la implementació d'un model de resiliència urbana. El Model de Resiliència de Barcelona s'aproxima a la resiliència no només com a resistència, sinó com una capacitat dinàmica i en constant evolució. La ciutat promou una model de gestió més ampli i col·laboratiu que combina la previsió, la resposta i la recuperació, integrant-hi mecanismes de coordinació i seguiment per mesurar l'efectivitat de les actuacions i garantir una resposta eficient davant les crisis [8].

A partir d'aquestes perspectives diverses, podem identificar diversos elements comuns. En primer lloc, la resiliència es percep com una capacitat integral que no només inclou la infraestructura, sinó també el teixit social i institucional de la ciutat. En segon lloc, s'aposta per una governança col·laborativa, on la participació ciutadana és un element estratègic i no només reactiu. Finalment, la resiliència es considera com un procés continu de millora, no com una fita a assolir una sola vegada. Aquesta visió dinàmica subratlla la importància de la col·laboració i l'adaptabilitat com a claus per construir ciutats més fortes i sostenibles davant els reptes globals.

4.3 Els reptes urbans del segle XXI

Les ciutats contemporànies afronten un conjunt de reptes complexos derivats de processos globals com la urbanització accelerada, el canvi climàtic, la creixent desigualtat social o la transformació digital. Aquestes dinàmiques impacten de manera directa sobre la qualitat de vida urbana i posen en qüestió la capacitat de les ciutats per garantir entorns viables, inclusivament i sostenibles. Segons l'MIT Professional Education, la ciutat actual ha de fer front a fenòmens com la fragmentació social, la manca d'habitatge assequible, la degradació ambiental i la pèrdua de cohesió territorial [18]. Davant d'aquest escenari, cada cop pren més rellevància la necessitat de planificar des d'una visió integrada i centrada en les persones.

En aquest context, l'Ajuntament de Barcelona ha impulsat el Pacte de Ciutat Vella, un procés participatiu orientat a identificar col·lectivament els principals reptes i prioritats del districte. El document resultant [9] recull

propostes elaborades per entitats, veïnat i agents socials del territori, i constitueix una base útil per analitzar les polítiques i intervencions urbanes actuals.

D'entre els catorze reptes recollits, aquest treball se centra en cinc que, per la seva rellevància transversal i incidència directa en l'espai públic, s'han considerat especialment significatius per a l'anàlisi:

1. **Model urbà:** Reconèixer l'espai públic com a eix vertebrador del barri i com a element de cohesió social i part integrant de la qualitat de vida, adaptant-se a les especificitats pròpies de cada barri i alhora essent capaç de connectar amb la resta de la ciutat i la metròpoli, potenciant la seva identitat i vitalitat urbana per contribuir a una ciutat més equilibrada.
2. **Seguretat i civisme:** Treballar per augmentar la seguretat des d'una perspectiva integral i reforçar els vincles dels cossos de seguretat amb el teixit de cada barri. Millorar la gestió dels conflictes que impacten en la convivència i incentivar la participació de la comunitat en matèria de prevenció i convivència.
3. **Equilibri urbà:** Assegurar la coexistència equilibrada dels diversos usos urbans, garantint la convivència i la vida quotidiana del veïnat, agilitzant la capacitat de resposta davant de l'aparició de fenòmens disruptius que generin impactes negatius, especialment en relació a les activitats econòmiques i a la mobilitat.
4. **Qualitat de l'espai urbà:** Assegurar un manteniment constant i integral de l'espai públic, incloent la neteja regular, la reparació d'infraestructures urbanes i la gestió de residus, garantint una resposta ràpida davant les incidències. Fomentar la naturalització dels espais urbans, incrementant les zones verdes i millorant la biodiversitat.
5. **Resiliència urbana:** Promoure una Ciutat Vella resilient davant el canvi climàtic mitjançant la gestió eficient dels recursos hídrics, la generació d'energies netes, la millora i manteniment dels espais verds urbans, i la naturalització del litoral per reduir la seva vulnerabilitat.

Aquests reptes, formulats des de l'experiència quotidiana i col·lectiva, ofereixen un marc d'anàlisi útil per avaluar fins a quin punt les transformacions urbanes recents a Ciutat Vella han estat coherents amb les demandes ciutadanes. El següent apartat analitza tres intervencions urbanes concretes del districte sota aquesta òptica.

5 ANÀLISI DE LES TRANSFORMACIONS URBANES

A continuació, s'analitzen tres intervencions urbanes realitzades en moments diferents dins del període comprès entre 1990 i 2027 al districte de Ciutat Vella: la Rambla del Raval, la plaça dels Àngels i les Rambles de Barcelona. L'anàlisi es duu a terme a partir dels cinc reptes urbans definits en el Pacte de Ciutat Vella, amb l'objectiu d'avaluar fins a quin punt aquestes transformacions han contribuït a donar resposta als desafiaments prioritzats pel veïnat i les entitats socials del territori.

5.1 La plaça dels Àngels

La plaça dels Àngels, situada al barri del Raval, és avui un dels espais públics més reconeguts de Ciutat Vella per la seva funció cultural, el seu caràcter obert i la seva intensa activitat urbana. Però no sempre ha estat així. Fins a finals dels anys vuitanta, aquest espai estava ocupat per illes de cases molt degradades, amb poca llum, escassa ventilació i condicions d'habitabilitat precàries. La zona era considerada part del "Barri Xino" i estava marcada per l'exclusió social i el deteriorament físic. Va ser a partir del 1988 quan, amb motiu de la voluntat de crear un nou museu d'art contemporani a Barcelona, es va iniciar un procés de transformació urbanística radical. El projecte liderat per l'Ajuntament va implicar l'enderrocament de diversos edificis i la creació d'un gran espai públic davant del futur MACBA, que obriria les portes el 1995 amb l'edifici dissenyat per Richard Meier.

La nova plaça, d'estètica moderna i formes geomètriques netes, es va concebre com una plataforma cívica vinculada a l'art i la cultura, però també com una operació de regeneració del teixit urbà del Raval. Amb una superfície àmplia i una gran visibilitat, es va pavimentar amb grans llambordes clares i es va envoltar d'equipaments com el Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA), el Foment de les Arts i del Disseny (FAD) i el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB). Aquesta transformació va convertir l'espai en un pol d'atracció, especialment per al món del patinatge i la joventut, però també va generar debats sobre la seva funció real dins del barri i el seu impacte en la vida quotidiana del veïnat [4, 3, 1].

La intervenció es va pensar com una manera d'obrir el barri i fer-lo més permeable. En aquest sentit, es pot dir que es va actuar clarament sobre el **model urbà**, obrint un espai on abans hi havia una gran densitat edificada. La plaça connecta físicament diversos punts del Raval i trenca amb la lògica de carrerons estrets. Això ha millorat la circulació i ha donat més visibilitat a l'entorn. A més, s'hi han instal·lat equipaments importants que han reforçat la centralitat del lloc. Des del meu punt de vista aquest repte sí que es va tenir en compte i que es va aconseguir crear un nou node urbà més obert i connectat.

Pel que fa a la **seguretat i el civisme**, el disseny de la plaça (oberta, sense barreres, amb bona visibilitat) podria semblar que afavoreix un ambient segur, però en realitat, amb els anys, s'ha convertit en un espai amb un ús molt intensiu i, a vegades, problemàtic. Tal com veiem a l'article de *La Barcelona de Abans*, la plaça s'ha omplert de patinadors i grups de joves que l'utilitzen diàriament, generant soroll i ocupació constant. Aquesta situació ha provocat queixes del veïnat, que considera que l'espai ha deixat de ser tranquil o inclusiu per a tothom. En aquest cas, sembla que el projecte no va preveure del tot aquestes dinàmiques socials, i tot i que es van fer millores físiques, la convivència no sempre ha estat fàcil [3].

Pel que fa a l'**equilibri urbà**, aquí la qüestió és força delicada. La plaça s'ha consolidat com un espai emblemàtic de la cultura i l'art contemporani, però això no vol dir que sigui un espai per a tothom. Hi ha una tensió entre la funció institucional (MACBA, CCCB) i els usos informals o populars. El patinatge, per exemple, ha estat molt present,

però també molt discutit. I el veïnat, en molts casos, ha sentit que l'espai no està pensat per a les seves necessitats quotidianes. En aquest cas, no queda clar si el projecte tenia una estratègia clara per garantir un ús equilibrat. Es va crear un espai icònic, però potser sense pensar prou en com conviurien els diferents perfils d'usuaris. Per això, crec que aquest repte es va tenir en compte de manera parcial i amb resultats que generen moltes contradiccions.

Quant a la **qualitat de l'espai públic**, tot i que a primera vista es pot dir que l'espai compleix amb molts dels requisits d'un espai ben dissenyat: és ample, accessible, ben pavimentat, espai per moure's i possibilitat d'ús lliure, també és cert que alguns elements com la manca d'ombra, de verd o de mobiliari que convidi a l'estada tranquil·la poden dificultar-ne un ús més diversificat. El fet que estigui molt dominat pel formigó i que no hi hagi gaire vida veïnal al seu voltant fa que, tot i ser un espai de qualitat formal, no sigui necessàriament un espai viscut per tothom. Això fa pensar que es va prioritzar l'estètica i el simbolisme per sobre del confort i la quotidianitat.

Finalment, si parlem de **resiliència urbana**, la sensació és que aquest aspecte no va tenir gaire pes en el disseny del projecte. A la documentació consultada no es detecten elements que busquin una adaptació a possibles canvis futurs, ni estratègies per reforçar la cohesió social. L'espai, tal com està pensat, no sembla flexible ni capaç d'acollir nous usos sense una intervenció important. A més, no hi ha indicadors que la plaça hagi contribuït a fer el barri més inclusiu o menys vulnerable a processos com la gentrificació. Això fa pensar que, malgrat les millores visuals i d'equipaments, aquest repte no es va abordar a fons i que caldria repensar el paper de l'espai públic si es vol que contribueixi realment a una ciutat més resiliència.

5.2 La Rambla del Raval

La Rambla del Raval és una de les transformacions urbanes més destacades del districte de Ciutat Vella, especialment pel seu caràcter rupturista amb la morfologia prèvia del barri. El projecte, emmarcat dins la revisió del Pla Especial de Reforma Interior (PERI) del Raval, es va executar durant la segona meitat dels anys noranta i va culminar amb la inauguració de la rambla l'any 2000. Aquesta operació urbanística va implicar l'enderroc de 62 edificis situats entre els carrers de l'Hospital, Sant Pau, Sant Jeroni i Cadena, donant lloc a un gran eix central de 317 metres de llargada i 58 metres d'amplada, amb una superfície total de 18.300 m². El nou espai incorporava 230 arbres, 800 m² de gespa, un carril bici i espais per al passeig i l'estada veïnal. L'objectiu principal del projecte era obrir el teixit urbà dens i laberíntic del Raval sud, generar un nou espai públic de qualitat i revertir una situació crònica de degradació urbana i exclusió social [4].

Pel que fa al repte del **model urbà**, considero que és on més clarament es veu que la reforma es va concebre pensant en una transformació profunda. Abans de la intervenció, el Raval sud era una zona densament edificada, amb carrers estrets, tancats i amb molt poca permeabilitat. És a dir, era difícil moure-s'hi, connectar uns punts amb altres o simplement travessar-lo; els recorreguts eren llargs, desconnectats i laberíntics. Obrir un eix central com la rambla va canviar completament la manera com es podia

recórrer i connectar el barri amb la resta del districte. Aquesta nova centralitat no només facilita la mobilitat i la connexió amb punts com el MACBA o la Rambla del centre, sinó que també genera una estructura urbana més clara i llegible. La intervenció no es limita a millorar els accessos, sinó que crea un nou espai de referència, capaç d'articular usos diversos. En aquest sentit, penso que el projecte respon amb encert a aquest repte i que la intenció de redefinir el model urbà era clara i ben orientada.

En relació amb la **seguretat i el civisme**, el projecte també tenia un component simbòlic molt fort. El Raval, i especialment aquesta zona, arrossegava una imatge associada a la marginalitat, l'economia informal i el conflicte social. La nova rambla volia contribuir a dignificar aquest espai, no només des del punt de vista físic, sinó també simbòlic. Es va actuar amb criteris d'ordenació, pacificació i presència institucional. Tanmateix, penso que el repte es va abordar sobretot des d'un enfocament de "neteja" urbana més que des d'una lògica de convivència real. Es va actuar sobre l'espai, però no tant sobre la construcció de vincles socials o comunitaris. Per tant, sí que es va pensar en aquest repte, però potser de forma parcial i des d'una òptica més institucional que ciutadana.

Pel que fa a l'**equilibri urbà**, aquest és un dels reptes que genera més interrogants. Després de la reforma, es va produir un canvi important en els usos del voltant de la rambla, amb l'aparició de bars, restaurants i establiments més orientats al lleure. A partir d'aquí, sembla que es van generar processos com l'augment de preus i el desplaçament d'alguns veïns i activitats més tradicionals. Tot i que a la documentació no queda clar si hi havia una estratègia per evitar-ho, la sensació és que potser no es van posar prou límits o mesures per assegurar que el nou espai fos realment compatible amb la vida quotidiana del barri. En aquest sentit, es fa difícil dir si aquest repte es va tenir en compte o no, però els efectes que es van donar després indiquen que l'equilibri entre usos no es va acabar d'assolir del tot.

Sobre la **qualitat de l'espai públic**, des del meu punt de vista la reforma va aportar una millora real i visible. L'amplada del passeig, la presència d'arbrat, les zones de gespa i el mobiliari urbà fan que l'espai sigui molt més còmode i accessible. És un lloc obert, amb bona visibilitat, on pots caminar, seure o trobar-te amb gent. A més, la incorporació d'elements simbòlics com l'escultura del Gat de Botero ha ajudat a generar identitat i reconeixement. Tot i que l'ús veïnal no és tan intens com podria ser, i que hi ha una certa ocupació comercial, l'espai en si és de qualitat i està ben resolt. En aquest aspecte, sí que penso que es va tenir clarament en compte aquest repte, i que es va encertar en com dissenyar-lo.

En relació amb la **resiliència urbana**, aquest repte és més difícil de valorar perquè en el moment de la reforma no era un concepte tan present com ho és avui. Tot i així, si mirem el projecte amb ulls actuals, costa veure elements que reforcin realment la capacitat del barri per fer front a situacions com ara el turisme massiu o la desigualtat. S'hi va actuar sobre l'espai físic, però no queda clar si també es va pensar en com mantenir una estructura social estable o evitar que el barri es tornés més vulnerable. Per això, tot i les millores visuals i funcionals que va comportar la rambla, no sembla que aquest repte es considerés com una prioritat.

Per fer el barri més resiliència, segurament haurien calgut altres tipus d'actuacions més enfocades a la part social i comunitària.

5.3 Les Rambles de Barcelona

El projecte de transformació de Les Rambles, impulsat per l'Ajuntament de Barcelona, s'emmarca dins del Pla d'Impuls aprovat l'any 2016, amb l'objectiu de revertir la degradació física i funcional d'un dels eixos més emblemàtics de la ciutat. L'actuació ha estat fruit d'un procés cooperatiu amb més de 5.000 participants, entre ciutadania, entitats, professionals i agents socials, i ha culminat en el projecte "km-ZERO", aprovat el 2023 i amb obres previstes fins al 2027. Aquesta proposta té com a finalitat recuperar Les Rambles com un espai de convivència, accés i identitat per al conjunt de la ciutat, reequilibrant els seus usos i donant resposta a les necessitats del veïnat. El projecte preveu una reurbanització integral de tot el passeig, des de la plaça de Catalunya fins al monument a Colom, amb una actuació que inclou l'ampliació del passeig central per a vianants, la reducció del trànsit rodat, la renovació dels paviments, la incorporació de mobiliari urbà més funcional i la introducció de nova vegetació. També s'hi reordenaran les terrasses, es reforçarà el caràcter cultural i patrimonial dels espais i s'hi facilitarà l'accessibilitat universal [6, 5].

Pel que fa al repte del **model urbà**, considero que és un dels punts més clars on el projecte ha fet una aposta ferma. Hi ha una voluntat evident de recuperar Les Rambles com un eix vertebrador que no només connecti físicament el centre amb el mar, sinó que funcioni també com un espai viu entre barris, on sigui fàcil moure's, trobar-se i conèixer. La idea de donar més espai als vianants, de pacificar la circulació i de fer el passeig més permeable, connectat i inclusiu, respon directament al que es pot esperar d'un projecte que vol replantejar el model urbà. En aquest cas, sí que penso que s'ha pensat en el repte des del principi i que, si s'executa bé, pot tenir un impacte real. Ara bé, no tot dependrà del disseny: perquè funcioni, també caldrà que la gent realment torni a fer seu l'espai.

En relació amb la **seguretat i el civisme**, el projecte aposta per una estratègia indirecta: no es plantegen grans dispositius de control, sinó que es confia en la capacitat de l'espai per generar millor convivència. Aquesta visió m'agrada perquè evita l'estigmatització i posa el focus en la qualitat urbana. Però alhora em fa dubtar de si és suficient. Les Rambles són un lloc amb moltes tensions i usos diversos, i no sempre fàcils de gestionar. Per tant, millorar l'entorn pot ajudar, però no crec que sigui la solució completa. Caldrà veure si l'aposta per la cultura, l'accessibilitat i el redisseny aconsegueix també millorar la convivència. No hi ha una fórmula màgica, però com a mínim és un enfocament que va més enllà del simple control.

Pel que fa a l'**equilibri urbà**, aquí sí que veig un esforç real. El projecte identifica clarament el problema de la massificació turística i busca revertir-lo. Es vol diversificar els usos, recuperar la funció cívica del passeig i tornar-lo a integrar en la vida veïnal. Es parla de reduir l'espai dedicat a terrasses, de reforçar els vincles amb els equipaments culturals, i de donar lloc a activitats més

diverses i inclusives. Tot això apunta a una voluntat de compensar els desequilibris dels últims anys. Personalment, opino que és una de les parts més interessants del projecte. Però també soc conscient que és la més difícil de mantenir. La pressió turística continuarà existint i potser tornarà a créixer, i això pot posar en risc tot l'equilibri que ara es vol construir. Si no hi ha una gestió contínua i valenta, és fàcil que el projecte acabi cedint a dinàmiques comercials que tornen a desplaçar la vida local.

Quant a la **qualitat de l'espai públic**, aquí sí que tinc molt poca dubte que hi haurà una millora substancial. Només que es compleixi el que s'ha projectat, Les Rambles canviaran molt: paviment nou, més espai per a la gent, arbres, ombra, bancs còmodes, espais per aturar-se... Tot això contribuirà a fer de nou un passeig que convidi a quedar-s'hi, no només a travessar-lo. Com a ciutadà, penso que ja feia falta una reforma profunda, i si s'executa amb cura, serà segurament una de les millores més tangibles i visibles. És el repte que més clarament s'ha tingut en compte i on sí que penso que veurem resultats concrets i positius.

Finalment, la **resiliència urbana** és un repte més transversal i potser més difícil de mesurar. El projecte no parla explícitament de resiliència en termes ambientals o socials, però sí que hi ha elements que hi apunten: es busca reduir l'impacte del trànsit, introduir verd urbà, fer l'espai més adaptable i divers en usos, i connectar millor el territori. Tot això contribueix a fer un espai més preparat per resistir canvis. Ara bé, també penso que la resiliència no es construeix només amb el disseny inicial, sinó amb la capacitat de mantenir, adaptar i revisar. I aquí és on tindrem l'autèntica prova: si Les Rambles, un cop reformades, poden aguantar noves pressions sense perdre el seu caràcter ni expulsar la vida quotidiana, voldrà dir que realment han esdevingut un espai més resiliència. Però això no es podrà saber fins d'aquí uns anys.

5.4 Reflexió de les tres transformacions

Les tres transformacions urbanes analitzades mostren una evolució clara en la manera d'entendre i intervenir l'espai públic a Ciutat Vella. Més enllà de les diferències temporals, el que realment canvia és el focus del model urbà: passem d'unes actuacions centrades en la representació i la funcionalitat, a una nova etapa on prenen protagonisme la convivència quotidiana, la participació ciutadana i la resiliència.

Després d'analitzar aquestes tres transformacions des dels reptes plantejats al Pacte de Ciutat Vella, es fa evident que les intervencions urbanes tenen un impacte molt desigual segons l'enfoc amb què es projecten. Tot i compartir una voluntat de millora de l'espai públic, cadascuna reflecteix un moment concret i una manera diferent d'entendre el paper de l'urbanisme. La plaça dels Àngels mostra com, en una etapa inicial de regeneració, es va prioritzar la imatge i el simbolisme per sobre de les dinàmiques veïnals. Es va obrir un espai físic, però sense tenir en compte el confort o la convivència del dia a dia, i això ha derivat en una desconexió progressiva amb el barri. La Rambla del Raval, tot i representar un avenç pel que fa a l'espai i el model urbà, tampoc va resoldre els desequilibris de fons: el projecte va millorar l'espai però no va protegir

el seu ús social, cosa que ha afavorit l'aparició de noves pressions comercials i una certa substitució de dinàmiques veïnals. Això demostra que la transformació física, per si sola, no és suficient per garantir la millora d'una ciutat.

En canvi, el cas de les Rambles obre una porta a una manera diferent de fer urbanisme, més vinculada a les persones i a les problemàtiques concretes del territori. Aquí, l'enfocament no parteix d'una voluntat de crear un espai nou, sinó de recuperar un espai existent a través de l'escolta, la participació i la gestió col·lectiva. El projecte té en compte la saturació turística, la pèrdua de funció veïnal i la necessitat de fer un espai més accessible i divers. I, tot i que encara no s'ha materialitzat del tot, apunta cap a una nova forma de construir ciutat: no des de l'objecte arquitectònic, sinó des del vincle social, el manteniment i la capacitat d'adaptació. És també l'únic cas en què es comença a intuir una aposta clara per la resiliència urbana, entesa no només com una qüestió ambiental, sinó també social i comunitària.

A partir d'aquesta comparativa, es pot concloure que les transformacions urbanes que responen millor als reptes plantejats pel veïnat són aquelles que parteixen de la realitat del lloc i no de la voluntat de transformar-lo des de fora. Aquelles que combinen disseny, gestió, escolta i continuïtat, i no només operacions puntuals amb gran visibilitat. Per això, el futur del barri passa per reforçar models d'intervenció com el de les Rambles: més participatius, més sostenibles i més respectuosos amb les identitats locals. Només així serà possible garantir un espai públic que no només es vegi millor, sinó que també es visqui millor.

Veient aquests tres casos en conjunt, em queda clara una cosa: la forma com es dissenya i s'usa l'espai públic parla molt de les prioritats d'un moment històric. Tant la plaça dels Àngels com la Rambla del Raval comparteixen una mirada molt física i institucional del canvi, mentre que Les Rambles intenten apropar-se a una mirada més humana i veïnal. Això no vol dir que un projecte sigui millor que un altre en absolut, però sí que ajuda a entendre com ha evolucionat la manera d'intervenir a la ciutat. També mostra que, tot i les bones intencions, cal que les transformacions urbanes vagin acompanyades de polítiques socials reals per evitar que els espais millorin però expulsin la gent que els fa vius. I això, al final, és una de les claus perquè els reptes del Pacte deixin de ser només propostes i es converteixin en realitats visibles al carrer.

6 CONCLUSIONS

Aquest treball ha estat una oportunitat per analitzar amb profunditat com tres transformacions urbanes molt significatives al districte de Ciutat Vella han incidit sobre el seu espai públic i sobre la vida quotidiana del veïnat. Més enllà de descriure les actuacions, l'objectiu ha estat entendre com aquestes intervencions dialoguen —o no— amb els reptes urbans que s'han identificat de manera participativa al Pacte de Ciutat Vella. Això ha permès observar si realment les polítiques urbanes responen a les necessitats locals o si, pel contrari, continuen sent decisions allunyades de la realitat que viuen les persones que habiten el barri.

L'anàlisi comparativa entre la plaça dels Àngels, la Rambla del Raval i Les Rambles ha posat de manifest

que no existeix una única manera de fer ciutat. Cada projecte respon a un moment històric concret, a unes prioritats polítiques i socials específiques, i a un determinat enfocament urbanístic. Tot i compartir la voluntat de millorar l'espai públic, cadascun ha estat plantejat des d'un punt de partida diferent: més simbòlic i representatiu en el cas de les dues primeres intervencions, i més participatiu i adaptat al context social en el cas de Les Rambles.

Una de les conclusions principals és que una transformació urbana només pot considerar-se exitosa si millora la vida quotidiana de les persones que viuen al territori. Aquest fet, però, no sempre ha estat una prioritat. Tant en el cas de la plaça dels Àngels com en el de la Rambla del Raval es detecta una tendència a intervenir sobre la imatge i la funcionalitat de l'espai sense aprofundir prou en els efectes socials que aquestes actuacions podien generar. Això ha derivat en espais que, tot i ser visualment atractius o simbòlicament potents, han quedat desconnectats de les necessitats reals del veïnat, o fins i tot han contribuït a processos com la turistificació, l'augment de preus o la substitució del teixit social.

En canvi, el projecte de Les Rambles apunta cap a una nova manera de fer, més oberta i col·laborativa. El fet que el disseny s'hagi construït a partir d'un procés participatiu amb la ciutadania, les entitats i els agents socials del territori representa un canvi de paradigma important. Aquí, la transformació no s'imposa des de fora, sinó que es construeix escoltant, contrastant visions i buscant punts d'equilibri entre la vida veïnal, l'activitat econòmica i el valor patrimonial de l'espai. Aquesta aposta, encara en procés d'execució, mostra que és possible fer polítiques urbanes més sensibles al context i més capaces de generar consensos i vincles amb el territori.

El treball també ha permès connectar la teoria amb la pràctica. Els conceptes de ciutat habitable i ciutat resilient no són simples marcs acadèmics, sinó eines útils per pensar com s'han de projectar els espais públics perquè siguin inclusius, sostenibles i vius. Una ciutat habitable no es defineix només per tenir bancs, arbres o bones voreres, sinó per ser capaç de generar confort, sentit de pertinença i igualtat d'oportunitats. I una ciutat resilient no és només aquella que resisteix les crisis, sinó la que sap adaptar-se als canvis, cuidar el seu teixit social i garantir la continuïtat de la vida en condicions dignes.

A partir de tot això, es pot afirmar que els projectes urbans no han de valorar-se només per com queden un cop acabats, sinó per com s'han pensat, qui ha participat en la seva definició i com s'han gestionat els seus efectes a llarg termini. La qualitat urbana no és només una qüestió tècnica, sinó també política i ètica. I això obliga a repensar com es defineixen les prioritats, qui pren les decisions i com es garanteix que el dret a la ciutat sigui real per a tothom, i no només per qui pot pagar-s'ho o consumir-lo.

Des del punt de vista personal, aquest treball m'ha ajudat a entendre millor la complexitat que hi ha darrere de cada transformació urbana. Quan passejava per aquests espais abans de fer el TFG, veia les places, els carrers o les reformes des d'una mirada més superficial. Ara entenc que darrere de cada intervenció hi ha intencions, conflictes i decisions que poden condicionar fortament la vida de les persones. He après que, per transformar un lloc de manera realment positiva, no n'hi ha prou amb tenir un bon disseny

o una idea estèticament atractiva. El que marca la diferència és com s'incorpora la veu de la ciutadania, com es respecten les identitats locals i com es pensa el futur de l'espai en clau de continuïtat i justícia social.

Crec fermament que la millor manera d'afrontar una transformació urbana és escoltant i fent partícip la gent que viu i conviu cada dia amb aquell espai. Són aquestes persones les que millor coneixen els problemes, les oportunitats i els potencials del lloc. Quan aquesta mirada veïnal es combina amb el coneixement dels experts i amb el debat públic, es pot aconseguir un equilibri que garanteixi que les intervencions no només siguin eficients, sinó també significatives. És aquesta combinació —entre tècnica, quotidianitat i participació— la que permet fer transformacions que realment valguin la pena i que perdurin en el temps.

En definitiva, aquest treball m'ha fet entendre que fer ciutat no és només construir, sinó també cuidar, escoltar i generar vincles.

7 PROPERES PASSES

Tot i que aquest treball ofereix una anàlisi acotada i contextualitzada, cal destacar que es tracta d'un estudi amb certes limitacions derivades del temps disponible, l'accés a fonts concretes i la capacitat de recollir dades empíriques de manera extensa. Aquest fet fa que els resultats obtinguts siguin útils com a punt de partida, però també obre la porta a línies de recerca futures que podrien enriquir considerablement la comprensió del fenomen.

Una primera línia de continuïtat clara seria aprofundir en el treball de camp, incorporant tècniques d'investigació qualitativa com entrevistes en profunditat a residents, comerciants, entitats del barri i tècnics municipals implicats en els processos de transformació urbana. Aquestes veus serien clau per entendre com s'han viscut realment els canvis, quines expectatives han generat i quines tensions o oportunitats han emergit. Paral·lelament, la realització d'enquestes sistematitzades amb una mostra representativa podria oferir dades més estructurades sobre percepcions, usos de l'espai públic, desplaçaments residencials o sentiments de pertinença.

També seria molt rellevant complementar aquesta informació qualitativa amb indicadors quantitativs més precisos i desagregats. Al llarg del treball s'han identificat alguns reptes com la gentrificació, la cohesió de l'espai i la qualitat urbana, però sovint aquests conceptes són difícils de mesurar si no es disposa d'eines específiques. L'accés a dades longitudinals (en el temps) i georreferenciades (en l'espai) permetria analitzar de manera molt més detallada l'evolució de les dinàmiques urbanes i territorials, identificant canvis graduals en el teixit social, en els usos del sòl, en els preus de l'habitatge o en la presència de comerç de proximitat. Això contribuiria a posar nom i xifres a processos que sovint es perceben de manera intuïtiva però que cal evidenciar amb dades contrastables.

Una altra aportació rellevant seria desenvolupar un sistema d'indicadors propis per avaluar projectes de transformació urbana en contextos històrics densos. Indicadors que no només mesurin la qualitat formal dels espais (com l'accessibilitat o el mobiliari urbà), sinó també el seu ús real, el grau d'inclusió social, la continuïtat veïnal

o la capacitat de resistència davant la pressió turística i immobiliària. Aquest tipus d'indicadors podrien ser útils tant per a l'avaluació de projectes ja executats com per orientar futurs processos de planificació des d'una mirada més integral i situada.

Finalment, una línia d'investigació que complementaria i enriquiria la visió local seria la comparació amb altres centres històrics europeus que afronten reptes similars. Ciutats com Lisboa, Nàpols, Marsella o València comparteixen característiques com la densitat patrimonial, la pressió turística o la dificultat per compatibilitzar renovació urbana amb continuïtat social. Un estudi comparatiu permetria identificar bones pràctiques, errors comuns i estratègies replicables o adaptables. A més, ajudaria a situar el cas de Ciutat Vella dins d'un context més ampli, reconeixent les especificitats locals però també els patrons globals que afecten els nuclis antics de moltes ciutats.

En definitiva, aquest treball pot ser una base sòlida per continuar investigant sobre transformacions urbanes i els seus efectes socials. Caldria, però, ampliar els instruments d'anàlisi, integrar millor la veu del territori i adoptar una mirada comparativa que ajudi a construir una ciutat més justa, resilient i fidel a la seva identitat.

8 AGRAIMENTS

Vull expressar el meu sincer agraïment a la professora Aina Pedret Santos, per la seva dedicació, suport i orientació al llarg de tot el procés d'elaboració d'aquest treball. La seva mirada crítica i el seu acompanyament constant han estat claus per donar forma a aquest projecte i per mantenir-ne el rumb en tot moment.

També agraeixo especialment a l'arquitecte Andreu Meixide, per haver-me dedicat el seu temps i compartir amb mi la seva experiència sobre els processos de transformació urbana a Barcelona. La conversa amb ell va ser decisiva per ajudar-me a escollir quines intervencions urbanes analitzar i quins reptes del Pacte de Ciutat Vella prioritzar, aportant una mirada pràctica que ha enriquit considerablement el plantejament d'aquest treball.

A totes dues persones, gràcies per la vostra generositat i el vostre temps.

No em vull oblidar dels meus companys de classe Xavi Fernández de Piñar, Joel Canales, Àlex Ruiz, Alejandro González i Sebastián Corral. Amb ells he compartit molt més que assignatures: converses, suports mutus i moments que han fet la carrera molt més amena.

També vull agrair als meus amics del poble, Pau Isabel, Joel Fernández i Antonio Caballero, que un cop més m'han fet costat, han confiat en mi i m'han animat quan més ho necessitava. La seva amistat ha estat un pilar constant durant aquests anys.

Finalment, vull agrair de tot cor a la meua mare Yolanda, al meu germà Marc i a la meua àvia Mari. Sense el seu suport incondicional no estaria entregant aquest treball. Van ser ells qui, després del primer semestre, quan no em sentia còmode amb la carrera i dubtava de continuar, em van animar a seguir endavant. Gràcies a la seva empena i companyia, avui puc dir amb orgull que estic lliurant aquest treball.

REFERENCES

- [1] BECINADAS. Curiosidades sobre la plaça dels Àngels, 2023.
- [2] BOFILL, A. Anna bofill explica su concepto de 'ciudad habitable', 2004.
- [3] DE ABANS, L. B. La plaça dels Àngels, 2023.
- [4] DE BARCELONA, A. Del chino al raval: transformaciones urbanas y cambio social en el centro histórico de barcelona, 2019.
- [5] DE BARCELONA, A. El procés cooperatiu. la participació ciutadana en el futur de la rambla, 2023.
- [6] DE BARCELONA, A. Projecte executiu de reforma de la rambla. memòria, 2023.
- [7] DE BARCELONA, A. Història de ciutat vella, 2025.
- [8] DE BARCELONA, A. Model de resiliència de barcelona, 2025.
- [9] DE BARCELONA, A. Pacte de ciutat: Diagnosi participada i reptes urbans, 2025.
- [10] DEUTSCHLAND.DE. Ciudad habitable — conceptos para el futuro, 2022.
- [11] DEUTSCHLAND.DE. Urbane resilienz - el profesor kurth sobre las ciudades resilientes, 2025.
- [12] D'HISTÒRIA DE BARCELONA (MUHBA), M. La muralla medieval de barcelona, 2025.
- [13] FERROVIAL. Ciudades medievales: ¿cómo puede innovarse en el espacio urbano sin perder su identidad?, 2017.
- [14] FOR FREEDOM, F. N. F. ¿qué es una ciudad resiliente?, 2025.
- [15] LING, C., HAMILTON, J., AND THOMAS, K. What makes a city liveable?, 2006.
- [16] MEDOVIC, M. Medieval cities vs modern cities. *Rethinking The Future* (2020).
- [17] MEIXIDE, A. Entrevista personal sobre els projectes de transformació urbana a ciutat vella. Comunicació personal, 2025. Entrevista realitzada per Àlex Navajas.
- [18] MIT PROFESSIONAL EDUCATION. Ciudades sostenibles: el reto del siglo xxi, 2021.
- [19] MOURATIDIS, K., AND YIANNAKOU, A. What makes cities livable? mapping urban livability domains using participatory methods with urban professionals. *Cities* 129 (2022), 103794.
- [20] ONU-HABITAT. Ciudades resilientes, 2025.
- [21] SMART, AND CITY. Ciudades resilientes en tiempos de crisis, 2025.